

УДК 343.85

А.М. КИСЛИЙ, докт. юрид. наук, ст. наук. співр., Національна академія СБ України

М.М. ДЕНИСЕНКО, Національна академія СБ України

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, кримінальне провадження, використання вибухових пристроїв

Кримінальні правопорушення, вчинені з використанням вибухових пристроїв, є одними з найбільш небезпечних для суспільства злочинних діянь. Об'єктом цих злочинів виступають суспільні відносини із захисту національної безпеки, життя, здоров'я та безпеки людей, охорони громадського порядку, майна різних форм власності. Огляд наукових публікацій дозволяє констатувати, що концептуальні підходи до розслідування даної категорії правопорушень потребують подальшого вивчення, що і є метою статті.

Трагічні події, що відбуваються протягом останнього часу на території України, призвели до різкого посилення загрози використання вибухових пристроїв у злочинних цілях. Вибухи, що вчинювалися до останнього часу на території України, в більшості випадків здійснювалися у рухомому транспорті, громадських місцях, приватних будинках, офісах та інших інфраструктурах. Для вчинення таких злочинів застосовуються саморобні вибухові пристрої (далі – СВП), гранати (РГД-5, Ф-1, РГ-42); засоби підризу (електродетонатори, підривачі артилерійських снарядів), піротехніка та саморобна піротехнічна суміш. Водночас, у порівнянні з попереднім періодом, помітна тенденція до збільшення кількості резонансних вибухів,

які набувають політичного й терористичного змісту.

Способи застосування вибухових пристроїв у злочинних цілях мають тенденцію до постійного вдосконалення та використовуються, у переважній більшості випадків, для фізичного усунення осіб, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, руйнування об'єктів дистанційним способом (використовуються способи керування вибухами за допомогою електроланцюгів та радіоліній – так звані «керовані вибухи»). Знищення під впливом вибухів криміналістичних слідів та отримання максимального ефекту у досягненні мети є головними факторами злочинців при вчиненні даної категорії злочинів.

Самостійного складу, який передбачав би скоєння злочину виключно з використанням вибуху, в кримінальному законодавстві немає. Злочинне застосування вибухових пристроїв може супроводжувати різні злочинні діяння. Поняття «кримінальний вибух» означає умисне застосування вибухових пристроїв та вибухових речовин у зв'язку із будь-якою злочинною діяльністю. Вибух виступає при цьому як спосіб скоєння різних злочинів. До них, зокрема, належать: терористичний акт (ст.258); диверсія (ст.113); бандитизм (ст.257); групове порушення громадського порядку та масові заворушення (ст.ст.293, 294); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст.277); знищення, руйнування чи псування пам'яток історії та культури (ст.298); умисне вбивство (ст.115); вимагання (ст.189); незаконне полювання (ст.248); незаконне заняття рибним звіриним або іншим водним добувним промислом (ст.249); викрадення або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного морського чи річкового судна (ст.278); завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст.259 КК України) [1].

Основною об'єднуючою ознакою для дослідження розслідування кримінальних вибухів повинен бути не предмет або знаряддя (боєприпаси, вибухові пристрої та вибухові речовини), а спосіб скоєння злочину – навми-

сне здійснення чи загроза проведення вибуху зі злочинною метою.

Незалежно від видів та мотивів скоєння таких злочинів, їх об'єднує ряд специфічних ознак та обставин: дія енергії вибуху та обумовлена цим особливість слідової картини; своєрідність особи підричника та можливість його встановлення; особлива потреба у використанні спеціальних знань і методів з'ясування природи вибуху, що визначаються зазначеними особливостями організації й проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Практика свідчить про те, що основними недоліками при розкритті та розслідуванні цих злочинів є поверховий огляд місця пригоди, неповне виявлення і вилучення речових доказів, неякісне проведення експертних досліджень та ефективно використання їх в якості доказової бази.

Місце події є одним із важливіших джерел вихідної інформації про вибух та осіб, які його вчинили. Огляд місця події у невідкладних випадках може проводитися до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду (ч.3 ст.214 КПК України) та відповідно до ст.237 КПК України з метою виявлення й фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

На місці події слідчо-оперативна група зобов'язана визначити можливий напрямок відходу злочинців з місця вибуху, об'єктів (дороги, будівлі, КПП), з яких очевидці могли бачити злочинців, їх дії або іншу підозрілу поведінку в цьому районі. Порядок огляду визначається в кожному конкретному випадку окремо, в залежності від особливостей місця вибуху (у жиллому приміщенні, на відкритій місцевості, у транспортному засобі, на промисловому підприємстві тощо) і залежить від характеру руйнувань, наявності потерпілих, кліматичних умов, направленості вибуху та інших факторів.

Специфічність та різноманітність слідів і об'єктів, які потрібно шукати, вивчати та вилучати на місці вибуху, обумовлюють необхідність залучення до участі в огляді найширшого кола спеціалістів і технічних помічників:

вибухотехніків, фахівців в галузі радіоелектроніки, металознавства, будівництва, технології виробництва, експлуатації транспорту та інших сфер діяльності відповідно до характеру об'єкта, який постраждав від вибуху, а також засобів його здійснення. Роботу на місці події доцільно проводити як безпосередньо в епіцентрі вибуху, так і у прилеглий зоні для пошуку та фіксації слідів.

Сліди, яким необхідно приділити увагу при огляді місця вибуху, можна поділити на три групи:

а) звичайні сліди на місці події, яка відбулася;

б) сліди вибуху (пошкодження, руйнування, залишки вибухових речовин і пристроїв, інших частин, використаних для здійснення вибуху);

в) сліди, які характеризують спосіб виготовлення вибухового пристрою та рівень професіоналізму виробника.

Одним з найважливіших завдань огляду місця події є виявлення залишків вибухового пристрою: фрагментів його корпусу, обривків вогнепровідного шнура, залишків його горіння, уламків гальванічних елементів чи акумулятора, осколків корпусу механічного підривача (пружини, ударника з бійком, запобіжних скоб), залишків упаковки чи камуфляжа сучасних вибухових пристроїв, ізоляційної стрічки тощо [2].

У зв'язку із своєрідністю та різноманітністю слідів вибуху, а також особливою значимістю точності відображення їх стану і просторового положення, великого значення набувають додаткові форми фіксації (фото- і відеозйомка, схеми, малюнки). Фіксація виявлених слідів і об'єктів потребує не лише докладного опису, але й прив'язки до стійких орієнтирів місця події.

Особлива увага повинна приділятися огляду вибухового пристрою. З урахуванням того, що вибухотехнік досліджує об'єкт у вузькоспеціальному плані, доцільним є проведення його огляду слідчим до вибухотехнічного дослідження. При цьому слідчий, по-перше, може отримати дані для проведення невідкладних оперативно-пошукових заходів (відомості про

місце, час виготовлення, характер окремих частин пристрою); по-друге, забезпечити збереження таких слідів, як сліди рук або мікрослідів, у тому числі за рахунок визначення послідовності проведення необхідних експертиз.

Часто для з'єднання окремих частин сучасного вибухового пристрою злочинці застосовують липку стрічку (ізоляційну, лейкопластир, скотч), яка є своєрідною дактилоскопічною пасткою для злочинців, оскільки, при роботі з нею складно не залишити своїх слідів. У випадку використання пристрою, який дистанційно управляється, виникає необхідність пошуку місця засади злочинця для ініціювання вибуху та його обстеження.

На місці пригоди працівники ОВС блокують територію вибуху, перекривають шляхи можливого виїзду осіб, що розшукуються, створюють загороджувальні пости на основних магістралях, по яких можуть рухатися злочинці з району вибуху [3]. Окрім цього, створюються оперативно-пошукові групи для проведення відповідних заходів у поїздах, на водних і повітряних суднах, вони здійснюють активний пошук злочинців на території регіону з використанням наявних сил і засобів, перш за все, серед осіб, які:

- стоять на оперативному обліку, розроблювалися і перевірялися у зв'язку з висловленням намірів щодо проведення терористичних дій;
- профілакувалися органами Служби безпеки України за дії, які протирічать інтересам державної безпеки;
- висловлювали невдоволення у зв'язку з відмовами в позитивному вирішенні скарг, заяв чи звернень;
- користуються у бібліотеках спеціальною літературою і посібниками по виготовленню вибухових пристроїв і проведенню вибухів;
- звільнених на підставі компрометуючих матеріалів військовослужбовців, які займалися підготовкою підричників;
- стоять на обліку в психоневрологічних диспансерах і висловлюють агресивні ідеї;
- працювали або працюють на підприємствах, установах, військових частинах, складах та інших місцях, де могли бути придбані або

викрадені вибухові речовини відповідних марок і типів, а також деталі, які аналогічні використаним при виготовленні знарядь злочину;

- займаються виготовленням та перепродажем вибухових пристроїв.

Для ефективної боротьби зі злочинами, пов'язаними з вибухами, необхідно налагодити практику організації оперативного пошуку і накопичення інформації стосовно організаторів та інших осіб, які займаються розкраданням, збутом, виготовленням вибухових пристроїв і речовин.

Значна частина кримінальних вибухів скоюється на підґрунті загострення політичної ситуації у державі, взаємовідносин злочинних угруповань і тому оперативні підрозділи зобов'язані вивчати причини, що призвели до ускладнення таких конфліктів. Ретельний аналіз інформації про конфліктні ситуації між ділками злочинних угруповань, кримінальними авторитетами та представниками комерційних структур свідчить про те, що в кожному регіоні, місті, районі необхідно мати спеціальні карти міжгрупових, регіональних розподілів сфер впливу на економіку, міжрегіональних зв'язків, у тому числі зі злочинними угрупованнями зарубіжних держав. Таке забезпечення розкриття злочинів, скоєних із застосуванням вибухових пристроїв передбачає пошук та накопичення даних у напрямках:

- виявлення відомостей про кількість злочинних угруповань, їх структуру, а також зміни в них;
- встановлення всіх учасників таких угруповань, їх ролі, вагомості та впливу в регіоні;
- отримання інформації про зв'язки між різними групами, суб'єктами підприємницької діяльності;
- встановлення корумпованих зв'язків зазначеної категорії осіб у владних структурах (комерція, відмивання «брудних» коштів, наркобізнес, придбання нерухомості);
- виявлення наявності зброї та вибухових речовин;
- встановлення фактів обміну злочинних угруповань інформацією, планування спільних акцій;

– виявлення фактів підготовки вибухів на транспорті, інших об'єктах;

– отримання інформації про осіб, які скоюють злочини, з використанням вибухових пристроїв і речовин.

Накопичення та вивчення такої інформації дає можливість оперативно відпрацьовувати версії стосовно потенційних замовників і учасників кримінальних «розбором», здійснювати дієвий контроль за процесами, які відбуваються в злочинному середовищі та попереджувати реалізацію протиправних намірів.

Для встановлення джерел виготовлення, каналів або місць збуту вибухових речовин і пристроїв, необхідно проводити оперативні заходи, направлені на виявлення осіб, що працюють на виробництві боєприпасів і вибухових речовин, в технічних і хімічних лабораторіях учбових закладів, підприємствах і майстернях з великим станочним парком. Також, проведення спеціальних пошукових заходів в місцях розташування заводів-виготовлювачів озброєння, дислокації військових частин, суміжних з ними територіях та об'єктах по встановленню осіб, які займаються розкраданням і збутом боєприпасів, вибухових речовин та пристроїв [4].

Застосування спеціальних оперативно-пошукових груп для догляду перевозимого багажу на залізничному, повітряному, водному, автомобільному транспорті, дозволяє організувати перевірку осіб, які викликають підозру, здійснювати вибірковий зустрічний огляд авіапасажирів, вантажів і багажу.

Суттєве значення має своєчасний обмін оперативною інформацією між підрозділами ОВС, СБУ, митною службою, оперативними підрозділами військової контрозвідки щодо фактів незаконного ввезення (вивезення) вибухових речовин, про серійне виробництво саморобної зброї, вибухових пристроїв.

У роботі щодо встановлення осіб, які займаються виготовленням і збутом саморобних вибухових пристроїв, необхідно використовувати можливості НЦБ Інтерполу України, Служби безпеки України, Міністерства оборони України та Служби зовнішньої розвідки України. Важливе значення у розкритті та ро-

зслідуванні злочинів, пов'язаних з вибухами, відіграє професійно вміння проведення негласних слідчих (розшукових) та слідчих дій.

Порядок проведення допиту у кримінальному провадженні урегульовано ст.ст.224–227 КПК України. Специфіка допиту у справах про вибух визначається рядом обставин:

а) суттєвим впливом характеру події, яка відбулася, на стан потерпілих та свідків, їх побоювань за наслідки дачі свідчень;

б) необхідністю спеціальної підготовки слідчого до допиту для предметного орієнтування й повноцінного з'ясування слідів, засобів та обставин такої специфічної події, як вибух;

в) потребою залучення до участі в допиті відповідних спеціалістів, за відсутності у того, хто допитує, необхідних знань та досвіду розслідування таких злочинів;

г) цілеспрямованістю використання для забезпечення точності відтворення та сприйняття обставин події ілюстративних матеріалів та об'єктів (фототаблиць, планів, схем, речових доказів, плакатів і макетів вибухових пристроїв і боєприпасів);

д) значенням звуко- та відеофіксації свідчень (при розмові з пораненими, коли є небезпека, що в подальшому робота з ними буде ускладнена чи неможлива; відтворення значущих обставин, які не знайшли відображення в протоколі допиту).

Потерпілі у справах даної категорії поділяються на дві групи: тих, хто випадково постраждав у результаті вибуху, і тих, проти кого був спрямований вибух.

Свідки у справах про вибух поділяються на основні категорії:

а) які випадково опинилися на місці пригоди. Перелік тих питань, які підлягають з'ясуванню у них, визначається часом появи та знаходження на місці вибуху (до, в момент і після).

б) ті, які проживають або працюють у районі місця події. Вони поділяються на тих, хто знаходився на місці вибуху (належать до першої зазначеної групи свідків), і тих, хто там не був.

в) співробітники служб, які працюють на місці вибуху (сапери, вибухотехніки, бригади швидкої допомоги, працівники міліції, поже-

жники, працівники газової та інших рятувально-технічних служб).

г) родичі та знайомі потерпілих, які можуть мати дані про стан справ потерпілого, його робочих та інших зв'язках, взаємовідносинах у сім'ї та на службі, наявність погроз на його адресу, які передували замаху тощо;

д) інші особи, які знали про обставини, які можуть свідчити про можливу причетність до організованого вибуху, про наявність у особи підривної підготовки, вивчення відповідної літератури, придбання матеріалів та засобів, які можуть використовуватися для виготовлення вибухового пристрою, відносини з потерпілим, поведінку напередодні та після вибуху [5].

Одним з основних методів пошуку свідків є поквартирний (подворовий) обхід, а також заходи щодо їх виявлення під час вибуху, через добу, дві і більше потому. Через різні причини (слідування додому чи на роботу, оздоровча пробіжка, вигул собаки) люди можуть періодично відвідувати певні місця, слідувати за конкретним маршрутом та стати свідками подій.

Підготовка до вибуху зазвичай має свою передісторію, пов'язану з готовністю самого злочинця до здійснення даної специфічної акції, придбанням готового вибухового пристрою чи необхідних для нього матеріалів. Дані про це можуть бути отримані не лише традиційним шляхом – за слідами, залишеними на місці дій злочинця, і за показаннями тих, хто його бачив, але й за допомогою ряду додаткових джерел. Так, наявність професійних знань і навичок підривної справи може бути встановлена у военкоматах, місцях армійської служби, попередніх місцях роботи, де використовується вибухівка; інтерес до підривної справи – у бібліотеках та інших місцях, де знаходиться відповідна література, відвідування інтернет-сайтів відповідного спрямування; сліди наслідків роботи з вибуховими пристроями та вибуховими речовинами – у медичних установах; відомості про можливу причетність до вибухових речовин та пристроїв і випадків з ними – у реєстраційних та інших матеріалах міліції [6].

При пошуку та затриманні підозрюваного необхідно мати на увазі, що на його тілі та одязі можуть знаходитись сліди вибухових речовин чи вибуху. Особливості допиту підозрюваного визначаються тим, як і на підставі чого він встановлений (затриманий на місці події, впізнаний свідками, встановлений оперативним шляхом), які докази є в розпорядженні слідства, що відомо про його попереднє життя і діяльність, чи має він кримінальне минуле (судимість, затримання, приводи).

З урахуванням допитів підозрюваного, в плані слідчих дій та оперативно-розшукових заходів висуваються версії, вирішується питання про їх уточнення або розширення.

Важливе значення у викритті злочинних дій підозрюваного належить обшуку, порядок проведення якого визначений ст.ст.234–236 КПК України. Його метою є виявлення та встановлення:

а) вибухових речовин, пристроїв та боєприпасів, а також матеріалів, які використовувалися для їх виготовлення (годинникові механізми, радіодеталі, магніти);

б) інструментів обробки деталей сучасного вибухового пристрою;

в) записів, креслень та малюнків щодо конструювання сучасних вибухових пристроїв;

г) літератури з вибухової справи та комп'ютерних даних;

д) інформації про жертву злочину;

е) свідчень зв'язку з особою, яка могла виступати замовником вибуху;

ж) слідів і даних про можливу причетність підозрюваного до інших вибухів, крадіжки вибухових речовин та боєприпасів [7].

При підготовці до обшуку необхідно оперативно встановити всі можливі місця, де підозрюваний міг конструювати і експериментувати з вибуховими речовинами пристроями крім своєї квартири (підсобні приміщення, підвал, гараж, дача, місцевість, яка прилягає до будинку).

Бажано проводити обшук поетапно, в межах зовнішньої сторони приміщень чи місцевості до центру. Обшук транспортних засобів, має свою специфіку. Особливу увагу необхідно зосередити на його проведенні в авто-

мобілях і залізничних вагонах. Важливо у таких випадках застосування технічних засобів криміналістичної техніки.

Дані рекомендації щодо виявлення в кримінальному середовищі організаторів і виконавців, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з вибухами не є вичерпними, але дозволяють певною мірою активізувати оперативно-розшукову діяльність у боротьбі з цими видами злочинів та відіграють важливу роль у професійно вмілому проведенні негласних слідчих (розшукових) та слідчих дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [7-ме вид., переробл. та доп.]. – К. : Юрид. думка, 2010. – 1288 с.

2. Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій : Ч. 1 // Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. – 356 с.

3. Дильдин Ю. М. Предварительная расчетная оценка параметров взорванного заряда взрывчатого вещества по данным осмотра места происшествия : метод. рек. / Ю. М. Дильдин. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1986. – 192 с.

4. Пантелеев И. Ф. Расследование и профилактика взрывов, крушений и авиапроисшествий / И. Ф. Пантелеев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 208 с.

5. Гора І. В. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України : наук.-практ. посіб. / Гора І. В., Колесник В. А. – К. : Видво Акад. СБУ, 1999. – 80 с.

6. Хлобустов О. М. Терроризм современной России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kuchaknig.ru/show_book.php?book=119129.

7. Пащенко В. І. Методи проведення оглядів місць вибухів : метод. рек. / Пащенко В. І., Грущенко С. А., Ткаченко Е. М. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2004. – 30 с.

Кислий А. М. Тактика проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, вчинених з використанням вибухових пристроїв / А. М. Кислий, М. М. Денисенко // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 129–134 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_22.pdf

Надано рекомендації щодо виявлення в кримінальному середовищі організаторів і виконавців, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з вибухами, що дозволяють певною мірою активізувати оперативно-розшукову діяльність у боротьбі з цими видами злочинів та відіграють важливу роль у професійно вмілому проведенні негласних слідчих (розшукових) та слідчих дій.

***

Кислий А.М., Денисенко М.М. Тактика проведения негласных следственных (розыскных) действий при расследовании преступлений, совершенных с использованием взрывных устройств

Даны рекомендации по выявлению в криминальной среде организаторов и исполнителей, раскрытия и расследования преступлений, связанных со взрывами, позволяющие в определенной степени активизировать оперативно-розыскную деятельность в борьбе с этими видами преступлений и играют важную роль в профессионально умелом проведении негласных следственных (розыскных) и следственных действий.

***

Kisliy A.M., Denisenko M.M. The Tactics of Covert Investigation (Search) Action in the Investigation of Crimes Committed With the Use of Explosive Devices

Recommendations on the identification in the criminal environment organizers and performers, detection and investigation of crimes connected with explosions, allowing a certain degree strengthen the operational-search activities in the fight against these types of crime and play an important role in carrying out professionally skillful undercover investigation (search) and remand of action.